

Zicht op Israël

*Israël in het licht van de Bijbel
en in de traditie van de Reformatie*

Uitgave van het Bezinningscomité Israël

Onder redactie van:

ds. C. den Boer

ds. M. van Campen

ir. J. van der Graaf

Uitgeverij Boekencentrum B.V., 's-Gravenhage

Voorwoord

Israël is in onze eeuw in het brandpunt van de belangstelling komen te staan. Twee feiten hebben daar sterk toe bijgedragen: De verschrikkingen van de tweede wereldoorlog die wij holocaust noemen en later de stichting van de staat Israël in Palestina.

Deze gebeurtenissen hebben velen de ogen geopend voor het joodse volk en wekten nieuwe aandacht op voor de achtergronden van het christelijk geloof. De relatie tussen de christelijke kerken en het jodendom is een belangrijk onderwerp van bezinning geworden. Ook onder christenen van de zogeheten Gereformeerde Gezindte is een hernieuwe doordenking van de vragen aangaande Israël ontstaan. Het *Bezinningscomité Israël*, uit de kring van hervormd-gereformeerden, organiseert reeds een vijftal jaren achtereen conferenties en studiereizen naar Israël, voor predikanten en studenten in de theologie. Dit boekje mag gezien worden als een vrucht van deze activiteiten. Het is geschreven met het oog op de gemeente in de hoop dat vele ouderen en jongeren meer zicht op Israël zullen krijgen. Wanneer de betrokkenheid bij de vragen van kerk en Israël in gesprek en gebed, door deze publikatie zal toenemen gaat een vurige wens van de schrijvers in vervulling.

De redactie

ISBN 90 239 1951 3

© 1983 UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM B.V. 'S-GRAVENHAGE
Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of
op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

PRINTED IN THE NETHERLANDS

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Personalia	4
BIJBELS-THEOLOGISCH GEDEELTE	5
1. De toekomst van Israël <i>ds. M. van Campen</i>	7
2. Ontmoeting met Israël, zending of gesprek? <i>drs. W. van Laar</i>	35
3. De Messias Jezus in de ontmoeting tussen kerk en Israël <i>ds. C. den Boer</i>	56
4. Het land dat Ik u wijzen zal <i>dr. S. Gerssen</i>	80
HISTORISCH GEDEELTE	91
1. Het antisemitisme naar zijn oorsprong en in de historische ontwikkeling <i>drs. J. A. van der Velden</i>	93
2. Reformatie en Nadere Reformatie over de plaats van Israël in het heilshandelen van God <i>dr. T. Brienen</i>	111
3. Het schriftverstaan na de holocaust Kabod of Ikabod <i>Ir. J. van der Graaf</i>	121
4. Waarmede zal de politiek zijn pad? <i>ds. H. G. Abma</i>	133
BIJBELSTUDIES	151
1. Zacharia 8 : 23 Heidenen ontdekken het geheimenis van Israël <i>ds. L. van Nieuwpoort</i>	153
2. Lukas 2 : 32b En tot heerlijkheid van (voor) Uw volk Israël <i>drs. P. Koeman</i>	158
3. Handelingen 1 : 6-8 De wederoprichting van het Koninkrijk <i>J. Haeck</i>	164
4. Romeinen 11 : 25, 26 Een verborgenheid? <i>ds. D. Heuvelman</i>	171
5. 2 Korinthiërs 3 : 15 Een bedenkelijke bedekking <i>ds. G. Spilt</i>	175
6. 1 Thessalonicenzen 2 : 16 Geen hoop meer voor Israël? <i>ds. W. J. Gorissen</i>	179

Bijbels-theologisch gedeelte

1 De toekomst van Israël

M. van Campen, Vlaardingen

I. Inleiding

Wij beginnen met enkele opmerkelijke uitspraken. Koning Frederik de Grote van Pruisen vroeg eens aan zijn hofprediker: 'Noem mij een duidelijk bewijs dat God bestaat'. Even viel er een stilte. Toen antwoordde de predikant: 'Het joodse volk, sire, dat is voor mij het grote bewijs dat God er is'. De tweede uitspraak is afkomstig van de ethische theoloog D. Chantepie de la Saussaye die leefde in de vorige eeuw. Hij vergeleek de aarde met de tuin van God waarin Israël de vijgeboom is. Dat betekende voor hem: 'De grote bewegingen in de wereld-geschiedenis worden door die in Israël voorbereid en aangekondigd. Ook de laatste dingen. Merken wij op wat daar in en met Israël geschiedt'. Tenslotte een kernachtige opmerking uit de mond van Johannes de Heer, de bekende opwekkingsprediker uit het begin van onze eeuw. Hij heeft ooit gezegd: 'Als ik een jood tegenkom, dan weet ik dat hij een handtekening van God is onder alle beloften die Hij in de Bijbel gegeven heeft'.

Zomaar drie uitspraken van verschillende mensen die leefden in verschillende eeuwen maar die hetzelfde wilden zeggen: let op Israël. Heb erg in het joodse volk, want dit volk heeft een bijzondere plaats in het handelen van God met deze wereld. Deze mensen wisten zich als christen diep verbonden met Israël en leefden, ieder op eigen wijze, met grote verwachtingen voor dit volk in de toekomst.

In dit artikel willen wij op die toekomstverwachting aangaande Israël nader ingaan. Wij proberen na te gaan op welke verschillende manieren christenen hun hoop voor het joodse volk onder woorden hebben gebracht. Om in de veelheid van visies enige orde aan te brengen kiezen wij een viertal modellen, waarbij wij steeds voor ieder model een representatieve auteur aan het woord laten. Na de weergave van ieder model plaatsen wij er enige kanttekeningen bij.

II. *Het vervangingsmodel*

1. *Verkenning*

Wij kunnen er niet omheen allereerst vast te stellen dat lang niet iedereen overtuigd (geweest) is van een hoopvolle toekomst voor Israël. Altijd zijn er christenen geweest, die meenden dat sedert Goede Vrijdag alle verwachting voor dit volk afgesnoerd is. Vanwege Israëls verwerping van Jezus als Messias zou Israël op zijn beurt door God verworpen zijn. Door ongeloof en verharding heeft Israël als volk zijn bijzondere positie verstoord en zijn plaats moeten afstaan aan de kerk van het nieuwe verbond. De gemeente van Christus heeft alle privileges van Israël overgenomen.

Het jodendom is vervangen door het christendom, de kerk is het nieuwe, het ware, het geestelijke Israël geworden. Bekende namen uit de kerkgeschiedenis komen we tegen in de lange rij van voorstanders van deze visie. Zelfs de grote reformator Maarten Luther moet hier worden genoemd. Vele eeuwen lang heeft dit model een overheersende plaats ingenomen in kerk en theologie.

2. *H. M. Matter*

Eén van de meest uitgesproken vertegenwoordigers van het vervangingsmodel uit onze tijd is de gereformeerde theoloog dr. H. M. Matter. In 1953 verscheen van zijn hand het geruchtmakende boek *De toekomst van Israël*, waarin hij wilde aantonen dat Israël als volk geen enkele toekomst meer heeft, dat Israël eigenlijk allang niet meer bestaat en dat de kerk als wettige erfgenaam alle rechten heeft overgenomen¹.

Een artikel dat eind 1982 door hem in het dagblad 'Trouw' werd gepubliceerd bewijst dat Matter van zijn visie na dertig jaar nog niets heeft teruggenomen. In zijn boek spreekt de auteur er zijn verbazing over uit dat het joodse volk in deze eeuw zo enorm in de kerkelijke belangstelling is komen staan. Voorheen waren het vrijwel alleen de zogenaamde chiliastische groepen die zich met het 'probleem' Israël bezighielden. De kerk heeft de eeuwen door geweigerd iets positiefs te belijden over Israël. Van een blijvende plaats en functie voor dit volk is

in de officiële stukken der kerk nooit sprake geweest. Vanwaar nu deze plotselinge en radicale omzwenking? Matter meent dat deze ommekeer veroorzaakt is door een 'eenvoudig' feit, namelijk de moord op de zes miljoen joden in de Duitse concentratiekampen en de daaropvolgende stichting van de staat Israël in 1948². Veel christenen zijn deze gebeurtenissen in verband gaan brengen met de Bijbel, in het bijzonder met de profetieën van het Oude Testament. Matter beschouwt deze gedachtengang echter als een grote vergissing, die tegelijk een dwaling is. Het Israël van vandaag mag volgens hem niet op één lijn gesteld worden met het bijbelse Israël³. Biologisch gezien al niet omdat de joden zich in de loop der tijden meer dan eens vermengd hebben met andere volken. In religieus opzicht mag het huidige Israël al evenmin worden gelijkgeschakeld met het oude bondsvolk, want niet het Oude Testament maakt dit volk tot Israël, maar de uitleg die hun rabbijnen eraan geven. De godsdienst van het jodendom in onze dagen is een andere dan van het jodendom in de tijd van Jezus en Paulus. Kortom: het bijbelse Israël bestaat eenvoudigweg niet meer.

De terugkeer van de joden uit hun eeuwenlange verstrooiing naar Palestina mag daarom ook niet gezien worden als een vervulling van oudtestamentische profetieën. Matter vreest dat die terugkeer eerder het begin van het einde van Israël betekent dan het begin van de vervulling van Gods beloften. Hij veronderstelt, dat Israëls terugkeer op het podium der volken weleens het begin kan zijn van de grote collectieve assimilatie, zodat Israël helemaal in de volkenwereld zal opgaan. 'Geestelijk en reëel wordt de natie nu opgenomen in de golfbeweging der historie en op de opgang volgt thans onafwendbaar de ondergang'⁴. Met profetie heeft het gebeuren in die kleine strook land langs de Middellandse Zee in ieder geval niets uit te staan. Trouwens, er zijn voor Matter geen onvervulde profetieën meer, want het Oude Testament heeft zijn totale en definitieve vervulling gevonden in de persoon en het werk van Jezus Christus. Om te weten wat ons in de toekomst te wachten staat moeten wij ons dan ook niet richten op het Oude, maar uitsluitend op het Nieuwe Testament. Als iedereen zich aan dit uitgangspunt hield, zouden de vragen rond het joodse volk

spoedig zijn opgelost. Letterlijk lezen wij: 'Wanneer de regel dat de nieuwtestamentische gemeente haar uitzicht naar de toekomst heeft te ontleen aan het N. T. en niet aan iets anders, door allen in acht werd genomen, bestond er spoedig één probleem minder, nl. dat van Israëls toekomst⁵'.

Wat zegt het Nieuwe Testament over de toekomst van Israël? Weinig of niets, oordeelt Matter. Uitvoerig bespreekt hij de teksten waarop anderen menen hun verwachting voor het joodse volk te kunnen funderen. Hijzelf ontdekt echter nergens goede gronden voor een blijvende betekenis van Israël. Wij kunnen er in het bestek van dit artikel niet aan denken om zijn argumenten bij ieder schriftgedeelte weer te geven. Laten wij er één kerntekst uitlichten ter illustratie. Hoe zit het met een woord als Romeinen 11 : 26 waar Paulus uitdrukkelijk spreekt over een zalig worden van geheel Israël wanneer de volheid der heidenen is ingegaan? Matter erkent dat dit een lastige tekst voor hem is. 'Wij zijn geneigd', zo zegt hij, 'de vervulling van dit Paulinisch geheimenis te projecteren in de toekomst. We spieden de horizons af naar de voortekenen van het komend gebeuren. Is de staat Israël de inzet van de vervulling van Romeinen 11 : 26? Nadert de heidenzending, zoals is gesuggereerd haar verzadigingspunt en komt de bekering van geheel Israël nu in de geschiedenis aan de orde? Maar waarom stellen we deze vragen?⁶. Matter heeft een eenvoudiger oplossing. Paulus' woorden verwijzen niet naar een gebeuren in de toekomst, maar naar een gebeuren in het verleden. De volheid der heidenen ligt reeds achter ons. Wij moeten die zoeken in de eerste vier eeuwen der kerkgeschiedenis, die een bloeitijd voor de christelijke gemeente betekenden en waarin tevens massale bekerings van joden plaatsvonden. Evenals het gehele Nieuwe Testament wijst ook deze tekst voor Matter dusslechts in één richting: er is voor Israël als volk niets meer te verwachten, want Israël is als een stukgeschoten locomotief die definitief is uitgerangeerd. Geven wij hem nog eenmaal het woord: 'Het Nieuwe Testament kent aan geen enkel volk, behalve aan het volk Gods, d.i. de gemeente van Jezus Christus, een blijvende aparte plaats en functie in de geschiedenis toe. Het schijnt veeleer te neigen tot de overtuiging dat althans van één volk de rol is uitgespeeld, nl. van het volk Israël⁷'.

3. *Beoordeling*

a. De toon van Matters geschrift komt niet sympathiek over. Iemand constateerde terecht dat de schrijver niet is ontkomen aan een zekere weerzin tegen het verschijnsel Israël en het jodendom en dat deze aversie niet zelden in zijn beschouwingen doorklinkt. Matter lijkt niet vrij te zijn van vooringenomenheid. Hoe kan hij anders zo gemakkelijk poneren, dat het Israël waarover de Bijbel spreekt, eigenlijk niet meer bestaat. Zo'n stelling is op historische gronden volstrekt onhoudbaar. Het joodse volk, zoals het zich in onze tijd voordoet, is zonder twijfel de voortzetting van het bijbelse Israël. Al wil dit niet zeggen 'dat het volk van nu identiek is met het vroegere; er liggen 19 eeuwen tussen. Maar er loopt wel een directe historische lijn van het vroegere Israël naar het volk van nu'⁸.

b. Kwalijker nog is dat Matter de Schrift geen recht doet. Al te vlot gaat hij ervan uit dat het Oude Testament niet relevant is voor de toekomst van Israël, omdat de profetieën vervuld zijn in Jezus Christus. Wie het Nieuwe Testament over het Oude heenlegt, ontdekt dat er dan nog een rand overblijft. Er is een onvervulde rest. Er zijn dingen die nog uitstaan en daar is Israël volop bij betrokken. Bovendien mag het ons niet ontgaan dat de oudtestamentische profetieën heel vaak een dubbele bodem hebben. De profeten spraken in de situatie van hun eigen tijd over de toekomst. Ze geven geen gedetailleerde beschrijving, slechts een paar grote lijnen. En de nabije en de verre toekomst vallen dan dikwijls samen. De historische situatie van Israël, de eerste komst van Christus in het vlees en Zijn tweede komst in heerlijkheid liggen dan bij voorbeeld in één verlengde (Jesaja 9 en 11). De profeten zagen de dingen als één geheel, in één machtig perspectief. 'Zoals iemand in een berglandschap de bergketens als één geheel ziet, maar bij het bereiken van de eerste top ontdekt, dat er tussen deze en volgende diepe dalen liggen'⁹. Het feit dat de profetieën hun vervulling vinden in de historische situatie en in de komst van Christus betekent geenszins dat zij vandaag niets meer te zeggen hebben over de toekomst van Israël. Graafland schrijft ergens dat de beloften door God aan Israël gedaan in de komst van Christus wel hun *hoofdzakelijke*, maar niet hun *volledige* vervulling hebben ge-

kregen. Het centrale is in Christus vervuld. Maar als het gaat om de volledigheid, om de omvang, de totaliteit, dan blijft er nog een oudtestamenteisch tegoed over voor de toekomst¹⁰. Vele profetieën zijn nog niet 'uitgewerkt' en bevatten nog beloften voor het joodse volk. Wie bij de profeten leest van beloften aangaande het voortbestaan van Israël (Jeremia 31 : 31-40) en over een terugkeer van Israël uit de verstrooiing (Ez. 11 : 13-20, Jer. 32 : 37-40) zal in de eerste plaats moeten denken aan de terugkeer uit de babylonische ballingschap. Maar waarom zou de verrassende terugkeer van het joodse volk naar het land der vaderen in onze eeuw ook niet alles met deze beloften te maken kunnen hebben? Vanuit de gedachte van het profetische perspectief is daar alle aanleiding voor. We mogen er de volhardende trouw van God aan Zijn eens gegeven Woord in zien. Daarmee zijn uiteraard alle problemen niet opgelost. Betekent deze terugkeer bij voorbeeld ook, dat daarmee de laatste etappe van de eindtijd is aangebroken? En houdt de stichting van de staat Israël nu ook in dat het joodse volk nooit meer uit het land verdreven zal worden? Het antwoord op deze vragen is niet eenvoudig. Doen wij er niet het verstandigst aan de beantwoording aan God Zélf over te laten?

c. De gedachte dat er geen beloften voor het huidige Israël meer zouden zijn vindt in het Oude Testament geen steun. Zij is ook duidelijk in tegenspraak met het Nieuwe Testament. Met name het indrukwekkende betoog van Paulus in Romeinen 9-11 had Matter tot andere inzichten moeten brengen. Heeft God Zijn volk verstoten, zo vraagt de apostel zich af (Rom. 11 : 1). Het probleem van een jodendom dat Messias Jezus verwerpt, drukt Paulus heel zwaar. Die verwerping wordt door hem dan ook zeer scherp aangeklaagd, zo scherp dat het even lijkt, alsof God definitief afscheid van Zijn volk genomen heeft. Gods oordeel blijkt echter het laatste toch niet te zijn. Er is een tijdelijke verharding over Israël gekomen en God gaat buiten Israël om naar de volken. Die stromen toe en mogen delen in Zijn heil. Maar tenslotte buigt de weg weer terug en gedenkt God Zijn trouw. Zijn belofte over Israël verliest zijn geldigheid niet (Rom. 11 : 29). 'Jezus Messias is gekomen tot verlichting van de volkeren en tot heerlijkheid voor Zijn volk Israël.

Daarom is het Goddelijk onmogelijk dat de geschiedenis voor Israël in schande zou ondergaan. Zoals het ook onmogelijk is dat Israël in iets of iemand anders dan in deze Messias haar heerlijkheid zou vinden¹¹. Wanneer de volheid der heidenen is ingegaan, en dat hebben we niet reeds echter ons maar voor ons, zal God zich weer openlijk tot Israël wenden. Een opmerkelijke bekering van het joodse volk tot Jezus als de van God gegeven Messias mogen we dan verwachten. Alzo zal geheel Israël zalig worden ...!

III. *Het chiliastisch model*

I. Verkenning

De tweede visie op de toekomst van Israël waaraan wij aandacht besteden komen wij tegen in de zogenaamde chiliastische kringen (chilioi = duizend). Het is bijzonder opmerkelijk hoezeer de liefde en de verwachting voor Israël leven onder hen die de leer van het duizendjarig rijk aanhangen. Nu is het onmogelijk te spreken over het chilasme, want er is een breed scala van opvattingen als het gaat om de interpretatie van het duizendjarig rijk. Er bestaat bij voorbeeld groot verschil van mening over de vraag of er een dubbele wederkomst van Christus is of niet, namelijk één aan het begin van het duizendjarig rijk en één op de jongste dag als het eindoordeel zal plaatsvinden. We treffen een gematigd en een extreem chilasme aan. Enkele algemene lijnen zijn echter wel te trekken¹². De chiliasten verwachten dat nog voor het laatste oordeel op de jongste dag, Christus gedurende een periode van duizend jaar als Vredevorst op aarde zal regeren, nadat de duivel voor de duur van dit tijdperk onschadelijk is gemaakt. De gelovigen zullen met Christus op aarde heersen.

In deze periode van vrede en gerechtigheid zal het volk Israël massaal tot bekering komen. Onder heerschappij van de dan door Israël erkende Messias Jezus zal het joodse volk een vooraanstaande plaats innemen. Na het duizendjarig rijk wordt de satan voor een korte tijd ontbonden om op de jongste dag voorgoed in de poel van vuur geworpen te worden.

De eeuwen door heeft de chiliastische stroming haar weg binnen en buiten de kerk gevonden. Onder de bekende 'oude schrijvers' kunnen onder meer W. à Brakel en Th. v. d. Groe gerekend worden tot de gematigde chiliasten¹³. Uit de periode van het Reveil valt te denken aan mannen als Da Costa en Capadose, bekeerde joden, die vanuit hun chiliastische visie aandacht voor de toekomst van Israël gevraagd hebben.

2. H. Verweij

Als pleitbezorger van het chiliastisch model hebben we gekozen voor de leke-theoloog H. Verweij. Wie zijn boeken leest komt onder de indruk van de originele gedachten die deze free-lance journalist weet te ontwikkelen. Voor zijn Israël-visie kunnen we terecht in verschillende publikaties. In 1970 verscheen zijn *God in Israël*¹⁴, een aantal vraaggesprekken die hij met prominenten in Israël had. Als reactie op het boek van Matter volgde in 1973 *Kerk en Israël*¹⁵. Een uitvoerig interview met hem over ons onderwerp is te vinden in de bundel *Wat dunkt u van Israël*¹⁶, van de hand van Rik Valkenburg. In tegenstelling tot Matter gelooft Verweij allerminst dat het joodse volk haar bijzondere positie in Gods heilshandelen heeft verloren. Integendeel, hij noemt Israël het belangrijkste verschijnsel van onze tijd.

Het joodse volk is voor hem de garantie dat het 'scenario van de toekomst' zoals dit in de profetie is weergegeven betrouwbaar is. Wie de profetieën van het Oude Testament letterlijk neemt en vervolgens naar Israël kijkt, móet Gods hand in de geschiedenis wel opmerken. Hij schrijft: 'Wij menen, dat de aanvaarding van een letterlijke interpretatie der Israël-profetie de erkenning met zich mee moet brengen dat YHVH de levende God is, dat YHVH in het tegenwoordige gebeuren met Israël zijn grote ken-teken geeft'¹⁷.

Aan Israël wordt duidelijk dat God Zijn plan dat Hij in de profetieën reeds heeft ontvouwd, bezig is uit te voeren. Het is de grote dwaling van velen in de kerkgeschiedenis geweest voor die letterlijke betekenis der profetieën geen oog gehad te hebben. 'Tot aan het begin van deze eeuw behoorde een nationaal herstel van Israël tot de onmogelijke fantasieën,

slechts weinig christenen die het profetische woord in letterlijke zin durfden interpreteren, verwachtten de massale terugkeer der joden uit de verstrooiing. De fantasten en de 'sectariërs' onder de christenen zijn wat de terugkeer van de joden naar Palestina en de stichting van de joodse staat betreft in het gelijk gesteld'¹⁸.

Tweevoudig heil

Na twintig eeuwen zijn de profetieën aangaande Israël tot nieuw leven gekomen. Waar was God in die tussentijd voor zijn volk? 'God heeft maar een kleine tijd niet naar Israël omgezien en het is maar een kleine tijd geweest dat God als het ware in een niet door de profeten voorzien intermezzo de gemeente van Christus formeerde om daarna de draad met Israël weer op te nemen'¹⁹. Hier raken wij een der slagaders van heel Verweij's visie, namelijk de veronderstelling van een tweevoudig heil, van een tweevoudige bedeling. Er is een bedeling voor Israël en er is een bedeling voor de gemeente. Dat Israël de lijdende Knecht des Heeren niet herkend heeft is volgens Verweij opgenomen in de goddelijke voorzienigheid. Het is als zodanig dienstbaar geweest aan een heil dat veel verder reikt dan het volk Israël. Tussen het offer van de Knecht-Messias en de komst van de Koning-Messias ligt de fase van de vorming der gemeente. Deze fase van gemeentevorming is niet meer dan een intermezzo. Zij is wel van eeuwigheid af bedoeld, maar niet voorzien door de profeten.

Zij hadden daar eenvoudig geen weet van en alles wat zij geprofeteerd hebben, heeft dan ook betrekking op de bedeling van Israël en niet op de bedeling van de gemeente. Pas aan Paulus, de apostel der heidenen, is deze verborgenheid van de gemeente geopenbaard. Wanneer het Evangelie zijn loop volbracht zal hebben, wanneer de gemeente van Christus uit joden en heidenen gevormd is, wanneer de volheid der heidenen is ingegaan, dan zal de bedeling der gemeente ten einde zijn. Dan worden de gelovigen aan deze aarde onttrokken. Ook zij die in Christus ontslapen zijn, zullen bij deze opname der gemeente in de hemel betrokken zijn. De eerste opstanding der doden vindt plaats. Maar dan zal de Heere Zijn heilsweg met Israël

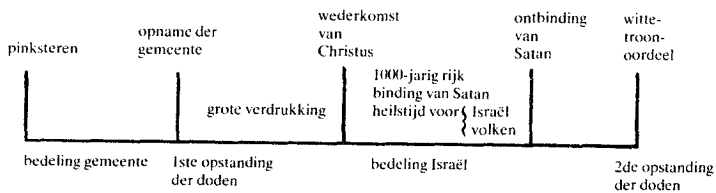

weer opvatten en zullen de profetieën van het Oude Testament hun totale vervulling krijgen.

Verweij is ervan overtuigd dat de ouverture van dit alles reeds gaande is. Hetgeen niet betekent dat wij er zijn. Het moet eerst nog door een geweldige diepte heen. Na de opname der gemeente volgt een periode van grote verdrukking, waarbij Israël danig in het nauw gedreven wordt. Maar wanneer de nood op het hoogst is, zal Christus verschijnen in heerlijkheid. Zijn voeten zullen staan op de Olijfberg (Zacharia 14 : 4) en het Messiaanse vrede-rijk vangt aan.

De wedergekomen Christus zal dan Zijn heerschappij op aarde vestigen, de Satan zal voor duizend jaren gebonden worden, Israël zal in de overwinnende koning haar Messias herkennen en de volken zullen aan Christus' macht onderworpen worden. Na de duizendjarige regering volgt dan nog een korte tijd van ontbinding van Satan, om aan te tonen dat hij dezelfde in het kwaad gebleven is, dat ook zijn volgelingen niet te redden zijn, de hardnekkigen die zich slechts geveinsd aan Christus onderworpen hebben. Dezen worden dan met Satan in zeer korte tijd geoordeeld en daarna komt het zogenaamde witte-troon-oordeel over alle doden die niet tot de eerste opstanding vóór het duizendjarig rijk behoorden²⁰. Dan vindt dus de tweede opstanding der doden plaats.

Wanneer wij Verweij, die nogal verward is in zijn betoogtrant, goed begrepen hebben kunnen wij zijn visie schematisch als volgt weergeven.

Bekering?

Een vraag die zich bij dit alles niet laat onderdrukken is, of Israëls herkenning van Jezus bij Zijn wederkomst ook gepaard zal gaan met een massale bekering van het joodse volk tot Hem. Verweij geeft op deze vraag geen duidelijk antwoord. Enerzijds wijst hij erop dat Israël op haar eigen door God gewilde

wijze tot de Messias zal komen. Israël moet een eigen heilsweg gaan, waarin onze christelijke categorieën van geloven, voelen en denken niet passen²¹. De kerk moet weliswaar voortgaan het evangelie van Jezus Christus ook onder de Joden te verkondigen, maar 'mag niet verwachten dat het volk als zodanig ooit een christelijke natie zal worden. Christus gaat met de natie Israël een andere heilsweg'²².

Anderzijds ontkent Verweij echter met klem dat hij een voorstander zou zijn van een twee-wegenleer, waarbij het middelaarschap van Christus voor het joodse volk niet ter zake zou zijn. In zijn gesprek met Rik Valkenburg zegt hij: 'Er is maar één weg. Jezus heeft het Zelf gezegd: Ik ben de weg. Maar dat houdt voor mij niet in, dat die ene weg toch niet pluriform zou kunnen zijn. Dat er in die ene weg toch geen nevenschikking zou kunnen zijn²³. Waar het hem omgaat, is dat naar zijn mening er een andere relatie van Christus is tot de gemeente dan tot het volk Israël. Voor kerk en Israël is er slechts één Heere, één Messias, één Christus, maar de relaties zijn verschillend. Christus is de Koning van Israël en de volken, maar Hij is het Hoofd van de gemeente. Tot Israël staat Hij als de Koning van Zijn volk, tot de gemeente als het Hoofd van het lichaam. Verweij spreekt ook van een onderscheiden bestemming. De bestemming van de gemeente is een hemelse, namelijk om Christus gelijkvormig te worden en om zijn Lichaam te zijn. Israël daarentegen heeft een aardse bestemming, namelijk om burgers te zijn in het vrede-rijk van Koning Jezus. Het gaat Verweij om een onderscheid in heerlijkheid voor de gemeente in de nieuwe hemel en de heerlijkheid voor Israël en de volken op de aarde. Na het witte troon-oordeel, wanneer de eeuwige toestand aanbreekt, zal het onderscheid tussen Israël en de gemeente wegvallen²⁴.

Roeping

In het duizendjarig rijk zullen voor Israël een grootse roeping en taak zijn weggelegd. De volken zullen tot Sion komen om door haar geleerd te worden aangaande de wegen des Heeren. En jaarlijks zullen de volken naar Jeruzalem optrekken om de God van Israël te aanbidden in de tempel. Zal er in het vrede-

rijk dan weer een tempel zijn? Verweij meent van wel. Hij gelooft dat de verwoeste tempel weer herbouwd zal worden naar het model dat Ezechiël in een visioen gezien heeft. Het zal een tempel zijn, nauwkeurig gebouwd volgens de gedetailleerde beschrijvingen van dorpeltjes, vertrekken en alles wat in Ezechiël 40 genoemd wordt²⁵.

Een tempel met een bediening die terugwijst naar het offer van Christus, dus niet meer voorafschaduwend, zoals in het Oude Testament.

3. *Beoordeling*

a. Het is niet eenvoudig om tot een afgeronde mening over een veelvormig en veelkleurig verschijnsel als het chiliasme te komen. Opmerkelijk is dat in de oud-christelijke gemeente vrij algemeen de chiliastische verwachting gehuldigd werd²⁶. In de Reformatie en met name in de Nadere Reformatie treft ons de stilzwijgende tolerantie ten opzichte van het gematigde chiliasme²⁷. Het chiliastisch geluid is in de reformatorische traditie steeds als min of meer wettig aanvaard. Het is nooit officieel geworden, maar ook zelden verketterd. Blijkbaar heeft men een aantal bijbels-legitieme noties in deze leer erkend. Die noties zijn er inderdaad. Belangrijk lijkt ons met name de overtuiging van de chiliasten dat er een heilvolle toekomst voor het joodse volk is binnen déze geschiedenis. En dat die toekomst van het joodse volk iets is dat wereldhistorische betekenis heeft. Terwijl de hoofdstroom in de kerken voor Israël geen aandacht had, is juist in deze kringen gebeden om de vervulling van Gods beloften voor dit volk.

b. De aandacht voor Israël bij de chiliasten ontspringt uit een onvoorwaardelijke aanvaarding van de hele Bijbel als Woord van God. De Schrift wordt in deze kringen voluit ernstig genomen. De oudtestamentische beloften aangaande Israël worden niet willekeurig vergeestelijkt, maar letterlijk genomen. Bovendien wil men de Bijbel niet alleen lezen met het oog op een persoonlijk zieleheil, maar men heeft ook aandacht voor de universele aspecten van het profetisch getuigenis, voor de toekomst van de wereld die zich uitstrekt naar haar voleinding. In dit letterlijk nemen van de beloften ligt stellig de (aantrek-

kings)kracht van het chiliasme, zeker in een tijd waarin het gezag van de Bijbel door allerlei moderne theorieën en theologieën ondermijnd dreigt te worden. Maar hier kan tegelijkertijd de zwakte van het chiliasme zich openbaren. Veel aanhangers van deze leer gaan namelijk zover in het letterlijk nemen van de profetieën dat zij deze gebruiken om de toekomst er mee uit te stippelen. De beloften worden als stukjes van een legpuzzel naast elkaar gelegd om zo te ontdekken hoe het plan van God met deze wereld eruit ziet, soms met de jaartallen erbij. Men meent precies te kunnen aangeven hoe laat het is op Gods wereldklok. Ook Verweij is deze methode van bijbeluitleg niet vreemd, hetgeen vooral blijkt uit zijn boek over de Openbaring van Johannes²⁸. Typerend is ook zijn spreken over het 'scenario van de toekomst'. Op deze wijze doen wij echter te kort aan de aard en het karakter van de bijbelse profetie. Er is een groot verschil tussen een voorspelling die moet uitkomen en een profetie die vervuld wordt. De Bijbel is geen puzzelboek, maar het betrouwbare en gezaghebbende Woord van God die Zijn heilsplannen doorzet tot aan de dag der voleinding.

Dr. C. Graafland heeft gelijk als hij stelt dat wij tussen twee klippen moeten doorgaan. De ene klip is dat het toekomstig karakter van de Bijbel vrijwel geheel wordt wegverklaard door het te vergeestelijken of te actualiseren. De andere klip bestaat daaruit dat wij de bijbelse gegevens zo exact weten te interpreteren dat men de toekomst vrijwel geheel in kaart kan brengen. In het laatste geval zouden wij het geloven inruilen voor het aanschouwen. Graafland schrijft dan: 'Hopen is en blijft een functie van het geloven. Want geloven is de zekerheid der dingen die men hoopt en het bewijs der zaken die men niet ziet. Daarom is er ook in dit opzicht een geloofsspanning aanwezig in het leven en denken der kerk. Aan de ene kant is er de gerichtheid op de toekomst, een dringend verwachten dat God al zijn beloften gaat waarmaken, ook ten opzichte van het volk Israël, maar aan de andere kant leggen we in het geloof de realisering van Gods toekomst in Zijn eigen handen, in het besef dat als God Zijn belofte gaat waarmaken al onze verwachtingen verre overtroffen zullen worden'²⁹.

c. Een ander bezwaar dat men tegen het chiliasme kan inbrengen, is dat men de aandacht voor Israël te zeer projecteert op het scherm van de toekomst. De betrokkenheid bij het joodse volk richt zich vanuit het bijbelse Israël met een boog over het heden heen naar de eindtijd, waarin aan het joodse volk een beslissende rol is toebedeeld. S. Gerssen heeft meer dan eens de vraag gesteld of het binnen dit raam wel mogelijk is open te staan voor de concrete joodse werkelijkheid in het heden³⁰.

De uitdaging in het heden ligt volgens hem juist in de confrontatie met het levende jodendom, met al de vragen en spanningen die deze ontmoeting met zich meebrengt. Gespannen verwachtingen aangaande de eindtijd kunnen een alibi zijn om deze vragen en spanningen te ontlopen³¹. Bovendien zou het niet de eerste keer zijn wanneer teleurgestelde verwachtingen omsloegen in een zich afkeren van Israël.

d. Verweij kan gerekend worden tot de radicale vleugel van het chiliasme. Dat wordt onder meer duidelijk uit zijn gedachten over een dubbele opstanding der doden, namelijk bij het begin van het duizendjarig vreedrijk en bij het eindgericht. In de Bijbel vindt een dergelijke mening echter geen grond. In Johannes 5 : 28, 29 zegt Jezus: 'De ure komt in dewelke allen die in de graven zijn, Zijn stem zullen horen'. Daar wordt ons duidelijk gezegd dat allen, namelijk gelovigen én ongelovigen samen zullen worden opgewekt, op hetzelfde uur. Natuurlijk weet niemand hoelang dat uur duren zal, maar één ding is van doorslaggevend belang: noch hier, noch elders in de Schrift wordt melding gemaakt van enig tijdsverschil bij de opstanding. Als het uur daar is, geldt dat voor allen, zodat van een dubbele opstanding geen sprake kan zijn³².

Ook Verweij's gedachten over een opname van de gemeente, voorafgaand aan de wederkomst van Christus, zijn bijbels gezien niet houdbaar. De consequentie daarvan is namelijk een tweevoudige wederkomst van Christus, één om de gelovigen tot zich te nemen voordat de grote verdrukking begint en één om samen met hen het gericht te voltrekken. Een komst van Christus voor Zijn heiligen en een komst van Christus met Zijn heiligen. In het Nieuwe Testament wordt weliswaar gesproken

over een weggerukt worden van de gemeente (1 Thess. 4 : 17), het valt echter niet in te zien waarom er na deze opname nog een tijdsruimte zou overblijven tot de dag van Jezus' komst in heerlijkheid. De opname der gelovigen en de wederkomst van Christus vormen naar onze overtuiging één ondeelbaar, machtig gebeuren dat zal plaatsvinden als de bazuin zal schallen.

e. Onaanvaardbaar in Verweij's visie is ook de veronderstelling van een tweevoudig heil, waarbij aan de kerk een hemelse belichaming en toekomst is toebedeeld, terwijl de aardse belichaming aan Israël zou voorbehouden zijn.

Nergens geeft het Nieuwe Testament het recht te stellen dat het heil voor Israël wat anders zou inhouden dan voor de gemeente. Er is voor jood en heiden één heilsbestemming en één weg die tot die bestemming leidt. Hoewel hij het ontkent wekt Verweij toch de indruk uit te komen bij een twee-wegenleer³³. De wijze waarop Jezus de Messias zal zijn voor Israël, is volgens hem een andere dan de wijze waarop Hij Messias voor de volkeren is. Maar zijn er dan twee Messiassen? Een Koning-Messias voor de joden en een Knecht-Messias voor heidenen? Of gaat het om de ene Messias die profeet, priester en koning is? Dat laatste is dunkt ons het geval. Daarom zal Gods bemoeienis met Israël in de toekomst niet los staan van de verzoening door de lijdende Knecht des Heeren, maar juist openbaar komen in een opzienbarende bekering tot Hem.

IV. Twee-wegen-model

1. Verkenning

Een begrip dat in de bezinning op de toekomst van Israël steeds vaker opduikt is het begrip twee-wegenleer. In publikaties van zowel joodse als christelijke zijde komt deze term herhaaldelijk voor. Bij de bespreking van het vorige model was er al even sprake van. De herkomst van de twee-wegenleer moet worden gezocht in de visie van de joodse godsdienstfilosoof Franz Rosenzweig. In zijn *Der Stern der Erlösung*³⁴ poneert hij de stelling dat Israël en de kerk ieder hun eigen weg gaan naar het Koninkrijk van God. Aan het eindpunt van deze twee wegen

staan de deuren van het Rijk voor beiden open. De christen hoeft niet via het jodendom, de jood niet via het christendom tot God te komen. Het geloof in Jezus is alleen noodzakelijk voor de heidenen; het jodendom heeft volgens Rosenzweig Jezus niet nodig als weg tot de Vader, omdat dit volk van oudsher reeds bij de Vader is. In deze zelfde geest schrijft ook Martin Buber in zijn 'Twee wijzen van geloven'³⁵. Verscheidene christelijke theologen zijn in het spoor van deze beide joodse denkers verder gegaan en pleiten voor een aanvaarding van een twee-wegenleer. In ons land valt te denken aan dr. J. Schoneveld³⁶, die jarenlang als adviseur van de Nederlandse Hervormde Kerk in Jeruzalem werkzaam was. Ook dr. S. Schoon, voorheen theoloog en pastor van de christelijke nederzetting Nes Ammim, tendert in zijn dissertatie naar een twee-wegenleer³⁷.

2. H. Jansen

Het is met name de hervormde theoloog dr. H. Jansen die zich ten onzent heel duidelijk heeft uitgesproken voor dit model. Jansen is sterk in de belangstelling komen staan door zijn schokkende boek *Christelijke theologie na Auschwitz*, dat reacties van alle zijden heeft losgewoeld³⁸. Hij spreekt daarin als zijn diepste overtuiging uit, dat na Auschwitz het kerkelijke en theologische bedrijf van het christendom niet meer op de oude voet kan worden voortgezet. De christelijke kerk staat mede schuldig aan de huiveringwekkende moord op de zes miljoen joden in de Tweede Wereldoorlog. Zonder de eeuwenlange anti-joodse catechese en prediking in de kerk had deze massamoord in het hart van Europa niet min of meer ongestoord kunnen plaatsvinden. Auschwitz betekent het gericht over het christendom, het falen van alle theologische systemen³⁹. Er heeft niet alleen voor onze westerse beschaving, maar ook voor kerk en theologie een demasqué plaatsgevonden, waarin de armoede van de christenen genadeloos is onthuld. Het wordt dan ook de hoogste tijd dat de kerk tot de erkenning komt dat haar anti-judaïstische theologie heeft bijgedragen aan de lange, bange lijdensweg van het joodse volk. Doet ze dat niet dan verspeelt ze ieder recht van voortbestaan. Een eerste voor-

waarde voor het genezingsproces van het doodzieke christendom is, dat de christelijke wortels van Auschwitz worden onderkend⁴⁰.

Daarbij kunnen volgens Jansen zelfs de geschriften van het Nieuwe Testament niet buiten schot blijven, want ook daar is reeds sprake van anti-judaïstische tendensen, die het antisemitisme in de hand hebben gewerkt. De diepste wortels van het anti-judaïsme moeten niet worden gezocht bij de kerkvaders van de eerste eeuwen, maar bij de apostel Paulus. Omdat de christelijke theologie Israël veelal afgeschreven heeft, was er voor de concrete, levende joden vaak geen ruimte.

Op de geestelijke dood-verklaring volgde dikwijls ook de lichamelijke dood. De grote vraag is nu of de christenen alsnog bereid zijn het geestelijk overleven van het joodse volk te erkennen. Na Auschwitz komt de vraag indringend op ons af, of het mogelijk is, dat de christelijke theologie eindelijk ertoe komt het wezenlijk recht voor het joodse volk op geestelijke zelfbeschikking te erkennen op zo'n wijze dat het zijn eigen identiteit kan bewaren en niet noodzakelijkerwijs gered behoeft te worden op de manier die de christelijke overtuiging voorschrijft⁴¹. Met andere woorden: kan de kerk de weg van het jodendom eindelijk gaan zien als een authentieke weg des Heeren? Tot nog toe kon zij de weg van het jodendom alleen zien als een weg van ongelof, verharding en ongehoorzaamheid. Het joodse 'neen' tegen Messias Jezus werd uitsluitend negatief uitgelegd. De joodse godsdienst na Goede Vrijdag werd louter beschouwd als 'een anachromisme, een fossiel, een relikwie, een bewijsstuk'⁴². Zal de kerk nu van deze blindheid genezen en gaan inzien dat de joodse afwijzing van Jezus juist positief moet worden gewaardeerd, namelijk als trouw aan de thora? Israël moest en moet wel 'neen' zeggen tegen Jezus omdat haar roeping van Godswege een andere is dan de roeping van de kerk. Joden en christenen hebben met elkaar gemeenschappelijk dat de mens leeft bij het Woord van God. Maar hoe spreekt God tot beiden? 'Voor joden is het Woord van God bij uitstek de thora, aan Israël op de Sināi gegeven. Voor christenen is het Woord van God bij uitstek Jezus Christus, het Woord van God dat mens is geworden'⁴³. Kerk en

Israël zijn beide op weg naar de toekomst van Gods Koninkrijk, maar hun wegen zijn verschillend. De weg van Israël is het houden van de geboden, het gehoorzaam buigen onder de wil van God. De weg van de kerk is Jezus Christus, de Verlosser. Joden en christenen hebben dezelfde bestemming, maar zij bereiken die bestemming ieder via een eigen poort. Waar Israël zegt: de thora, daar zegt de kerk: Jezus Christus. De kerk wordt geïnspireerd door het kruis en de opstanding van Christus, de synagoge door de thora⁴⁴.

Christenen hebben hun leven echter zozeer aan Jezus Christus gegeven, dat Hij hun hele horizon vulde en zij zich daardoor niet meer konden voorstellen dat God nog op een andere dan de aan hen geschonken wijze mensen op zijn weg kan zetten. Pas als de gemeente de weg van Israël als een eigen legitieme heilsweg gaat herkennen en erkennen, pas dan heeft zij de juiste houding tegenover het joodse volk gevonden.

3. *Beoordeling*

De vraag waar het bij de beoordeling van dit model om draait, is duidelijk: kan men op bijbelse gronden het jodendom als een eigen heilsweg voor Israël beschouwen en het christendom als een eigen heilsweg voor niet-joden? Duidelijk is ook dat het antwoord van Jansen op deze vraag een reactie is op bijna 2000 jaar geschiedenis van kerk en theologie, waarin voor het joodse volk ten diepste geen plaats was. Bij onze bezinning op Israël mogen we het verleden inderdaad niet buiten beschouwing laten. Wij kunnen de aanklacht, waarmee de geschiedenis de christelijke kerk beschuldigt van medeplichtigheid aan het joodse lijden niet naast ons neerleggen. Ons past een diepe verontmoediging over alles wat in de Naam van Jezus Christus het joodse volk is aangedaan. Ons past evenzeer een nauwkeurig zelfonderzoek. Geen theoloog en geen christen ontkomt eraan zich af te vragen waar toch de wortels van de haat tegen de joden liggen. Zijn er in mijn theologisch systeem, zijn er in mijn denken als christen soms kiemen van anti-semitisme aanwezig? Daarbij kunnen we niet kritisch genoeg naar onszelf toe zijn. Jansen gaat naar onze overtuiging echter veel te ver wanneer hij in deze kritiek ook het Nieuwe Testament betreft. Wie

in de brieven van Paulus wortels van het anti-judaïsme meent te kunnen vinden, doet geen recht aan de aard van de conflicten die daar beschreven worden. Het gaat immers om conflicten tussen joden enerzijds en joden-christenen anderzijds. De felle woorden van afwijzing aan het adres van het ongelovige deel van Israël hebben niets te maken met racisme, maar hangen samen met de beslissing ten opzichte van Jezus Christus. Dat deze intern joodse polemiek later gebruikt is als anti-joodse polemiek mag men Paulus niet verwijten. Iemand schreef terecht: 'Paulus zou razend van woede en verdriet zijn geworden als hij geweten had hoe men enige eeuwen later en nog lang daarna zijn brieven en andere nieuwtestamentische getuigenissen is gaan gebruiken tegen de joden'⁴⁵.

Een van de positieve gevolgen van de holocaust is dat deze eeuwenlange verderfelijke ontwikkeling onder christenen nu misschien ongedaan gemaakt wordt. De oorspronkelijke vraagstellingen beginnen weer in zicht te komen. Dan blijkt dat Paulus, met name in de Romeinenbrief, intens geworsteld heeft met het 'raadsel Israël'⁴⁶. Hoe is het mogelijk dat heidenen wel en het merendeel der joden niet tot geloof in Jezus als Messias komen? Daarbij vallen harde woorden aan het adres van Israël als ongeloof en ongehoorzaamheid. Dat Israël niet afgeschreven is, dat er toch nog verwachting voor het joodse volk is, berust, volgens de apostel, niet op de trouw van Israël aan de thora, maar uitsluitend op de trouw van Israëls God aan. Zijn eens gegeven Woord. Gods genadegiften en roeping zijn onberouwelijk (Rom. 11 : 29), daar komt Hij niet op terug. Aan deze trouw van de Heere hangt het bestaan en het voortbestaan van Israël. Paulus heeft geweten van een diepe verbondenheid met het joodse volk, maar tegelijk heeft hij nooit gezwegen over de noodzaak van het kruis van Christus. Daarom zal onze verwachting aangaande de toekomst van het joodse volk nooit een verwachting kunnen zijn los van de Christus Die reeds gekomen is. Hij is de ene weg, voor joden én heidenen. Dat er van twee wegen, van een blijvende gescheidenheid tussen Israël en de christelijke gemeente sprake is, is uitgesloten. Het zal worden één kudde, onder één Herder⁴⁷. Het gevaar bestaat dat juist dit element in de huidige theologische bezinning rond Israël

al te zeer uit het gezichtsveld verdwijnt. Wij moeten oppassen, in reactie op de verschrikkingen van Auschwitz, niet te vervallen in een nieuw soort judaïsme, waarbij het kruis van Christus naar de achtergrond geschoven wordt. Daarmee is noch de kerk, noch het joodse volk werkelijk gediend.

V. *Het schisma-model*

1. *Verkenning*

De laatste visie die wij in dit artikel bespreken, hebben wij het schisma-model genoemd. De term schisma is in dit verband afkomstig van dr. K. H. Miskotte, één van de eerste Nederlandse theologen, die zich diepgaand met de verhouding van kerk en Israël heeft beziggehouden⁴⁸.

Wie het woordenboek raadpleegt, vindt achter het woord schisma de volgende verklaring: tweespalt, scheuring, inzonderheid in een kerk. Wij zijn inderdaad gewoon de term te verbinden met de breuk tussen de oosterse en westerse kerk in het jaar 1054. Miskotte is echter van mening, dat het uiteengaan van kerk en synagoge nog veel ingrijpender is dan de veel betreurde scheuring in de middeleeuwse kerk. Kerk en Israël zijn voor hem geen vreemden van elkaar. Ze horen van Godswege bijeen. Er bestaat tussen hen een unieke verwantschap. Er is een fundamentele gemeenschappelijkheid. In het ene huisgezin van God heeft zich echter een tragische breuk voltrokken. De verwerping van Jezus als Messias heeft een diepe kloof veroorzaakt tussen de broeders. Nooit zal echter de pijn over deze scheiding mogen verdoven of verdwijnen. Nimmer mag de kerk eraan wennen, dat de oudste broeder nog niet thuis is. Zonder Israël is de kerk niet compleet, niet voltooid. Het schisma is er wel, maar het is eigenlijk een onmogelijke mogelijkheid. Naar zijn wezen is het allebei onbestaanbaar: een Israël zonder het geloof in de Messias Jezus en een kerk zonder Israël⁴⁹.

Als het goed is, leeft onder christenen dan ook een diepe hunkering naar de overwinning van het schisma, naar het openbaar worden van de eenheid die van Godswege reeds gegeven is. Miskotte's toekomstverwachting ten aanzien van Israël richt

zich derhalve op de heling van de breuk, de toebrenging van Israël, een gebeuren dat wereldwijde gevolgen met zich zal meebrengen.

2. *S. Gerssen*

Iemand die op geheel eigen wijze op de visie van Miskotte voortgebouwd heeft, is de voormalige secretaris van de Hervormde Raad voor de verhouding van Kerk en Israël, dr. S. Gerssen. In meerdere publikaties heeft hij zijn gedachten uiteengezet⁵⁰. Hij was zo vriendelijk mij ook inzage te geven in een nog niet gepubliceerd artikel dat de veelzeggende titel meekreeg: Eenheid in spanning.

Van een twee-wegenleer wil Gerssen niet weten. 'Het Nieuwe Testament spreekt toch bepaald niet vanuit een boedelscheiding, waarbij het verkeer op de tweebaansweg naar de toekomst efficiënt wordt geregeld'⁵¹. Wie kiest voor een twee-wegenmodel maakt het zichzelf te gemakkelijk en bewijst noch de kerk noch Israël een goede dienst. Wanneer christendom en jodendom spanningsloos naast elkaar voorttrekken waarom zouden we dan nog lijden aan het gescheiden zijn van beiden? We kunnen elkaar dan vrij laten en afzien van een moeizaam gesprek, van een lastige worsteling om de waarheid.

Maar kerk en synagoge zijn niet los te denken van elkaar. Ze zijn en blijven op elkaar betrokken en aangewezen. Evenals Miskotte gaat Gerssen uit van de fundamentele verwantschap en verbondenheid tussen kerk en synagoge, zonder daarmee evenwel af te doen aan de ernst van de joodse afwijzing van Jezus. Hij acht het echter een versmalling van het Evangelie als men het joodse volk alleen wil zien onder de zware slagschaduw van de kruisiging, zozeer zelfs dat in het joodse 'neen' het einde van de joodse geschiedenis zou zijn gegrond. 'Men moet ook zeggen, dat de Messias Israëls is opgestaan uit de doden en daardoor het voortbestaan van dit volk op een voor ons ondoorzichtige wijze gesteld heeft in het licht van de toekomst. Israël heeft toekomst omdat zijn Messias de Opgestane is en men doet aan de kracht van de opstanding te kort, als men meent dat deze voor de weg van het jodendom ineffectief zou zijn. Een laatste helderheid is

ons noch in positieve, noch in negatieve zin gegeven. Over blijft een raadsel, een niet in systeem te brengen spanningsverhouding die op de weg naar het eschaton moet worden volgehouden⁵². Er heeft zich tussen kerk en synagoge een schisma voltrokken, waardoor er sprake is van zowel eenheid als spanning. Vraagt men waaruit die eenheid en spanning concreet blijken, dan verwijst Gerssen naar zaken die kerk en synagoge gemeenschappelijk hebben, maar waarover zij het tegelijkertijd grondig oneens zijn. Te denken valt daarbij onder meer aan de Schriften van het Oude Testament en aan de plaats van de Messias. Over deze thema's hebben jood en christen allebei iets te zeggen. Zij doen dat echter op totaal verschillende wijze. Dat maakt voor Gerssen hun verhouding zo ongemeen boeiend: kerk en synagoge zingen hetzelfde lied, maar zij doen dat in een geheel verschillende melodie⁵³. Op de twee genoemde thema's gaan wij nu kort nader in om de eenheid in spanning duidelijk te maken. Allereerst ligt daar de Schrift. Joden en christenen hebben de Schriften van het Oude Testament als gemeenschappelijk bezit. Toch bezitten zij deze niet op gelijke wijze. De toegang tot deze geschriften is voor beiden verschillend. Terwijl de joden hun Tenach benaderen vanuit de uitleggingen van de rabbijnen, is voor de christenen het Oude Testament alleen toegankelijk via het getuigenis van evangelisten en apostelen. De synagoge leest de oudtestamentische geschriften met de bril van de Talmoed, de kerk met de bril van het Nieuwe Testament. Dit verschil in toegang maakt dat de wegen ver uiteengaan. De vraag die daarbij vanuit de kerk aan het jodendom gesteld kan worden is: waarom kunt u in het Nieuwe Testament niet de vervulling van Tenach zien? Maar de kerk heeft er ook belang bij te luisteren naar de vragen die haar vanuit de synagoge gesteld worden: waarom hebt u het Oude Testament zo versmald en vergeestelijkt? Waarom hebt u de concrete, aardse dimensie ervan zozeer verwaarloosd? Waarom zo weinig aandacht geschonken aan de maatschappelijke, politieke en lichamelijke aspecten van het profetisch getuigenis?

Als tweede punt van eenheid in spanning noemt Gerssen Jezus de Messias. Wanneer ergens sprake is van een kloof dan is het hier. De Messianiteit van Jezus is het kernpunt in het

conflict tussen kerk en synagoge. En dat terwijl zowel het jodendom als het christendom vervuld zijn van een Messiaans élan en gericht zijn op het Messiaanse rijk. Daarin zijn ze fundamenteel één. Waar echter de kerk belijdt dat in Jezus van Nazareth de Messias reeds gekomen is, daar kan de synagoge in hem niet meer zien dan hooguit een unieke profeet. Het grote obstakel tussen beiden is het joodse 'neen' tegen Jezus als Messias. De kerk mag dan ook niet ophouden aan Israël te vragen naar het waarom van dat 'neen' en te betuigen dat Jezus de Christus is. Anderzijds zal de kerk zich ook terdege reken-schap moeten geven van de tegenvragen die het joodse volk hier op haar beurt stelt. Israël vraagt namelijk aan de kerk of zij terecht belijdt dat Jezus de Messias is. Als Hij het is, waarom is dan het Messiaanse rijk van vrede en gerechtigheid, zoals de profeten daarover spreken nog niet aangebroken? En als Hij de Verlosser is, waarom ziet deze wereld er dan nog zo onverlost uit?

Deze uiterst belangrijke vragen maken, volgens Gerssen, duidelijk hoe vruchtbaar een levende ontmoeting tussen kerk en Israël kan zijn. Wanneer over deze zaken diepgaand gesproken wordt zou dat winst voor beide broeders van hetzelfde huis kunnen opleveren. Voor dat indringende gesprek wordt het dan ook de hoogste tijd. De kerk zal de deur naar de synagoge, die bij het schisma werd dichtgeworpen weer moeten openstellen. Dan zal de pijn om de scheiding er niet minder op worden. Maar dan kan het ook niet anders of de spanningen van het schisma zullen 'vrucht dragen in de verwachting van de eenheid als de belofte in vervulling gaat: 'Maar dan zal Ik de volken andere reine lippen geven, opdat zij allen de Naam des Heeren aanroepen, opdat zij Hem dienen met eenparige schouder'. (Zef. 3 : 9)⁵⁴.

Beoordeling

Wie Israël niet als volk onbijbels heeft afgeschreven, maar anderzijds ook niet wil vervallen in een even onbijbelse tweewegenleer staat voor een brandend probleem: kan de christelijke theologie een handvat bieden voor een levende en heilzame relatie tot het huidige jodendom. Anders gezegd: heeft het